

ШТРАЈК И ПРОТЕСТИ РАДНИКА ВОЈНО ОРУЖНЕ РАДИОНИЦЕ НА ОБОДУ ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА XIX ВИЈЕКА

У војној радионици на Ободу која је основана 1865. године, оправљано је и преправљано ручно оружје, преправљени меци и вршене мање оправке неких топовских дјелова. До краја XIX вијека у њој је радило просјечно по 15 до 20 радника („фабриканата“) и ученика чија је обука трајала три године. Плате радника износиле су од 200 до 500 флорина аустријске вриједности годишње зависно од радног стажа, стручности и карактера радног мјеста. Оправка оружја вршена је у радионици, а и ван ње, по налогу управитеља радионице. Радно вријеме за раднике до 1893. године није било тачно одређено. Те године донесено је „Радничко правило“¹ којим се предвидјело дуго радно вријеме.²

Радници нијесу били задовољни овим правилом, јер им услови рада, посебно радно вријеме њиме предвиђено, нијесу одговарали. Незадовољници су у знак протеста 19. јуна 1896. године напустили радна мјеста, демонстративно пошли кућама и без одобрења управитеља организовали колективан протест код књаза Николе.³

Изишавши пред књаза, радници су се пожалили на дужину обавезног радног времена и молили да се оно скрати бар на девет часова. Књаз је ово уважио и наредио да се изврши одговарајућа исправка у правилнику.⁴

Тако су радници војне радионице, противно вољи њиховог управитеља, јединственим ставом успјели да извојују први значајнији успјех у борби за усвајање радничких захтјева.

Даљи, још замашнији корак у овом правцу радници су учинили у мају и јуну 1895. године.⁵ Осам радника, од двадесет колико их је тада било у радионици рачунајући и оне на обучавању, поднијело је у мају 1895. године, преко свог управитеља, министру војном молбе за повећавање годишњих плата, за доби-

¹ Архив Социјалистичке Републике Црне Горе (у даљем тексту: АРСЦГ), Министарство војно (у даљем тексту: МВ) 1893, фасцикл (ф.) 44, 518, телеграм И. Ђоновића министру војном војводи Илији Пламенцу од 21. VI 1893.

² Исто, 530, Наредба Министарства војног И. Ђоновићу.

³ Исто, телеграм од 20. јуна 1893.

⁴ Исто, 530, војвода И. Пламенац — И. Ђоновићу, телеграм од 25. VI 1893.

⁵ Исто, 1895, ф. 50, 759 (молбе и жалбе радника Војне радионице).

јање чиновничких права „као и други државни чиновници у Црној Гори“.⁶

Незадовољници су своје захтјеве мотивисали материјалном истрошеношћу у току обучавања, ниским приманима недовољним за издржавање њихових породица, услед чега су били принуђени да продају дјелове својих имања. Радници су се позивали и на обећања министра војног и свог управитеља, дата млађим радницима, да ће добити добре плате.⁷

Захтјеви тројице радника своде се на изравнавање статуса радника Војне радионице са статусом било војних или цивилних чиновника. То се прије свега односило на званично уважавање њиховог рада додјелом ордена.⁸

Из наведених података да се закључити: да су радници војне радионице на Ободу били незадовољни својим материјалним положајем и друштвеним третманом, да је њихово подношење молби организован акт, да су организатори фабриканти Ђурашковићи, да су преко свог управитеља вршили притисак на министра војног да им удовољи молбама — у противном тражиће правду од књаза.

Све молбе писане су у вријеме од 2. до 14 маја, а посредством И. Ђоновича достављане су канцеларији Министарства војног. По наводима радника, управитељ Ђонович је подупро њихове захтјеве упућене министру војном. Нестрпљиви и незадовољни одуговлачењем очекиваног одговора, они су почетком јуна, уз сагласност свог управитеља послали колективну молбу на Цетиње. Добили су, 6. јуна, следећи одговор:

„Радницима Војне радионице — Ријека.

Ви питате је ли се што ријешило на ваше молбе које сте овђен послали за усконат повишице ваших плата.

Ми смо на више мислили да ви пошаљемо неиздату плату Ђурђеовску па кад би се она исплатила тек онда би се гледала прилика да се пита за усконат ваших повишица. За министра војног командир Мило Мартиновић.“⁹

Незадовољни оваквим одговором, радници су обуставили посао. Они су 5. јуна, по исказима њиховог управитеља, и прије но што су добили тражени одговор ријешили да не долазе на рад. На његову интервенцију дошли су 6. маја ујутро у радионицу; не приставши да сачекају коначно рјешење њиховог питања на Цетиње, „сви између себе ухватише вјеру“ и колективно се упутише на Цетиње да тамо траже правду.¹⁰

Поуздано се зна да молбе штрајкача нијесу прихваћене и да су они допали тамнице.¹¹ Нашавши се неочекивано у неговољној ситуацији, радници су покушали да се ослободе тамнице, до-

⁶ Исто.

⁷ Исто, 1895, ф. 50, 759.

⁸ Исто.

⁹ Исто, 487.

¹⁰ Исто, 759, И. Ђонович — министру војном, 7. јула 1895.

¹¹ Исто, 759 жалба тамничара од 27. VI 1895.

бију књажеву милост и опет ступе на посао. Да би се оправдали за штрајк, радници су у својим даљим изјавама сву кривицу за њихов поступак свалили на управитеља Војне радионице Ива Ђоновића. Они су овако развили ту своју тезу: управитељ је злоупотребљавао свој положај, јер је приморавао раднике да му бесплатно обављају којекакве приватне послове и чине недозвољене услуге, искоришћавајући тако њихову радну снагу у личне сврхе а на штету државног рада.¹²

Иако управитељ Војне радионице пориче њихове наводе, сем мањих услуга добровољно учињених ван радног времена, комисија образована у Министарству војном за испитивање пословаца И. Ђоновића утврдила је да је он неуредно одржавао радионицу, нетачно водио евиденцију пословаца, а посебно новчане операције, и да је за приватне сврхе искоришћавао раднике. Због овога он се „отпушта из државне службе и глaбје са 200 фиорина.“¹³

Радници у почетку нијесу износили податке о раду и ставу свог управитеља, јер су очекивали повољан одговор на њихове захтјеве, настојећи при том да очувају сношљиве односе са својим страјешином. Но, када су допали тамнице, нијесу тајили да је управитељ злоупотребљавао свој службени положај, па су у том погледу и претјеривали. Они су И. Ђоновића представили као иницијатора подношења молби, који им је обећао и пуну подршку, наговарајући их да истрају у захтјевима јер уколико испусте ову прилику „неће више никада (повишице — Б.Б) солда имати“. Они подвлаче његово инсистирање да у случају неуспјеха у Министарству војном поднесу свој предлог књазу. Окривљују га и зато да им је препоручио ургенцију, коју су радници учинили почетком јуна, чак да је и њу издиктирао. — Управитељ Војне радионице негирао је ове оптужбе, тврдећи да је чак настојао да раднике одврати од штрајка, предочавајући им и рђаве последице ако напусте посао и пођу на Цетиње да се жале књазу.¹⁴

Нијесмо у могућности да утврдимо објективност навода једне и друге стране. Ипак се са доста сигурности може констатовати да је управитељ Војне радионице био склон да пружи извјесну моралну подршку настојањима радника, што је у први мах могло само допринијети њиховој ријешености да започну акцију. Имајући у виду и успјехе постигнуте двије године раније, када су издјејствовали деветочасовно радно вријеме, радници су се надали да ће и овом приликом њихови захтјеви наићи на разумијевање и бити одобрени на Цетињу. Али када се у томе није успјело, штрајкачи су покушали да одговорност за ову „погрешку“ пребаци на страјешину.

¹² Исто.

¹³ АСРЦГ, МВ Топништво 1895, ф. 11, рачуни и признанице.

¹⁴ АСРЦГ, МВ, 1895, ф. 759, И. Ђоновић — Ј. Пламенцу, писмо од 9. јула 1895.

Спор се завршио опозивом Ива Боновића из државне службе и ослобођавањем затворених радника.¹⁵

Радници који су због штрајка изгубили службу поново су враћени у радионицу 1895. или почетком 1896. године (изузев главних организатора штрајка).

По налогу министра војног, нови управитељ војне радионице и лабораторије донио је нови правилник о регулисању радних и међусобних обавеза радника и управитеља.¹⁶

Радници Војне радионице на Ободу нијесу били задовољни ни тим новим положајем, па су чекали повољну прилику да поново истакну захтјеве за уважавање њиховог рада, година проведених у служби и мјеста које им припада у црногорском друштву. Они су искористили наредбу војводе Пламенца о организовању прославе тридесетогодишњице рада ободске Војне радионице¹⁷ као погодну прилику да министру војном поставе ове захтјеве.

— будући од 18 радника има њих 7 који су учествовали у црногорско-турском рату 1876—1879. године, да се приликом јубилеја „узму у обзир са признањем и одличјем“¹⁸; да старијим фабрикантима књаз додијели „крстове“ — ордене „Данило I“; да се онима који покривају одговарајуће положаје дадну прбови; да се на прославу позову сви виђенији главари из Ријечке нахије.

Ово је била „скромна молба свих фабриканата“, без чијег уважавања прослава не би имала „никаквог угледа ни значаја за раднике, ни за радионицу и Министарство војено“.¹⁹ Молба се завршава једногласним захтјевом свих радника да се она усвоји, у противном — радници „не желе никакву прославу чињети, но нека чека бољу будућност и срећније дане... па дако што кад дође да се и њима труд призна“.²⁰

Овакви захтјеви фабриканата, смјело и јасно дефинисани, непријатно су изненадили војводу Пламенца. На Цетињу се рачунало да ће енергични став власти приликом штрајка смирити раднике.²¹ Одговорено им је да су двојица најстаријих радника већ добили „крстове“, а остали, сем најмлађих, по три медаље „па стога је за чудо што тражите сад и сувише предлажете да зовете главаре од Ријечке нахије на светковину“.²² Одговор се завршава овако: „зато превиђите рачуне па хајте сви дома“.²³ Дакле, у Министарству војном су захтјеви „фабрикана-

¹⁵ Није нам познато када су радници ослобођени тамнице.

¹⁶ АСРЦГ, МВ, 1895, ф. 50, 759, Правилник од 10. VII 1895.

¹⁷ Исто, 1896, ф. 53, 67.

¹⁸ Исто, 1896, ф. 53, захтјеви „фабриканата“ које је Илија Хајдуковић у њихово име доставио министру војном 8. јануара 1896, 67.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Исто, АСРЦГ, — МВ 1896, ф. 53, командир М. Мартинковић Илија Хајдуковићу.

²² Исто.

²³ Исто.

та“ сматрани неоснованим, ултимативном пријетњом бунтовничштвом.

„Фабриканти“ су били незадовољни и увријеђени писмом секретара Министарства војног и одбијали су да у њиховој молби има пријетњи и морања.²⁴ Они су своју молбу засновали на чињеници да „свака струка људи напредује, па и ми напредујући у нашем занату и радничкој вјештини. . . рачунајући како млађи тако и стари да једни служитељи који служе своје отачаство од 20 до 30 година без погрешке право је да им се труд призна, а не да им се да овакав укор и затрпана будућност“.²⁵ Они даље подвлаче да заслужују да им се додијеле „крстови“, а за већ добијене медаље с поцјењивањем кажу: „та одличја има и они који није никада омириса праха ће се брани своје отачаство“.²³ Свој протест завршавају поновном молбом да им се захтјеви усвоје, а у противном — једногласно су ријешили да своју молбу заједно са одговором из Министарства војног доставе књазу.

Илија Хајдуковић је упутио писмо командиру М. Мартиновићу²⁷ као одговор на добијено писмо у вези са захтјевима „фабриканата“. Он у основи подржава радничке захтјеве, напомињући да у њима иако има извјесног претјеривања на то се могло указати „мало повољније, јер кад би остало на оно писмо то ми би само били најгори људи у Црној Гори по данас и до данас“.²⁸ Он сматра да радници нијесу заслужили такав одговор и указује на њихову ријешеност да читав предмет доставе књазу на рјешење. Али, плашећи се неугодних посљедица, на овоме се и завршила његова интервенција у корист „фабриканата“.

Ипак, захтјеви радника нијесу усвојени. Радници су, видјевши негативан став Министарства војног према њиховој молби, узимајући у обзир и лоше искуство из претходне године пристали на одржавање прославе (18. јануара 1896. године) тридесетогодишњице рада Војне радионице, без претходних услова — онако како је то на књажевом двору замисљено. На молбу сердара Рада Пламенца, овлашћеног за то од војводе Илије Пламенца, књаз је 24. јануара 1896. године примио на Ријечи све раднике Војне радионице, последије чега су сви ступили на дужност.²⁹

Тек последије неколико година радници су ранпирани, а старијима су, према рангу, дата и одликовања, мада је и даље било појединачних незадовољстава и протеста радника.³⁰

Бранко Бабић

²⁴ АСРЦГ, МВ 1896, ф. 53, 86, „Сви радници Војне радионице М. В. Г. Војводи Пламенцу“, Ријека, 10. I 1896.

²⁵ Исто.

²⁶ Исто.

²⁷ АСРЦГ, МВ 1896, ф. 53, уз број 86, писмо од 10. јануара 1896.

²⁸ Исто.

²⁹ АСРЦГ, МВ 1896, ф. 52, 203, И. Хајдуковић — Ј. Пламенцу, телеграм од 24. I 1896.

³⁰ АСРЦГ, МВ, Војне радионице, ф. 2; исто, ф. 1, Припремено правилу унутрашњег рада за раднике Војних оружних радионица, Цетиње 1911.